

dr Henryk Palkij

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie

100 lat po... Odzyskanie niepodległości w 1918 roku w maturalnych arkuszach egzaminacyjnych

Trudno znaleźć odpowiedni temat na konferencję poświęconą różnorodnym problemom związanym z diagnozowaniem umiejętności praktycznych w toku kształcenia i egzaminowania, jeśli podstawą działania jest nauczanie historii. Oczywiście w procesie kształcenia historycznego kształtujemy wiele umiejętności praktycznych, takich jak np. zbieranie i analizowanie danych, selekcja informacji, krytyka źródeł, wnioskowanie, formułowanie sądów czy tworzenie własnej narracji. Umiejętności te mogą być wykorzystane w dalszym kształceniu po szkole średniej. Świadczą o tym Europejskie Ramy Kwalifikacji i powstałe na ich podstawie Polskie Ramy Kwalifikacji¹ czy różnorodne programy uczenia się przez całe życie². Ponadto we wszystkich tych programach podkreślana jest konieczność rozwijania umiejętności społecznych.

W tym artykule chciałbym zbadać, jak zdobywanie wiedzy historycznej wpływa na rozumienie i postawy społeczne uczniów poprzez analizę szczególnego przypadku, jakim jest zbliżająca się 100. rocznica odzyskania niepodległości. Odrodzenie Polski jest jednym z najważniejszych wydarzeń wpływających na kształtowania się tożsamości narodowej, postawy patriotycznej czy postawy obywatelskiej³.

W podstawach programowych opisujących edukację historyczną wyraźnie podkreślone jest znaczenie cezury 1918 roku i szerzej – wydarzeń historycznych z przełomu XIX i XX wieku. Podstawy programowe, zasady organizacyjne i formy egzaminu z historii zmieniały się kilka razy w latach 2005–2017⁴. Nie ma miejsca tutaj na prezentację zmian. Początkowo historia była nauczana w dwóch cyklach: w szkole podstawowej i liceum. Od 2008 roku na mocy

¹ *Autonomia programowa uczelni. Ramy kwalifikacji do szkolnictwa wyższego*, red. E. Chmielecka, Warszawa 2010; *Słownik podstawowych terminów dotyczących krajowego systemu kwalifikacji*, red. S. Sławiński, Warszawa 2013, s. 44.

² Decyzja nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie; Instytut Badań Edukacyjnych, *Raport referencyjny. Odniesienie Polskiej Ramy Kwalifikacji na rzecz uczenia się przez całe życie do Europejskiej Ramy Kwalifikacji*, Warszawa 2013, s. 21; <http://www.kwalifikacje.edu.pl/pl/prk/134-polska-i-prk,26.08.2014.r>. [dostęp: 3.07.2017].

³ Artykuł stanowi także mały przyczynek z okazji jubileuszu pracy prof. dr hab. Barbary Kubis, zajmującej się dydaktyką historii i historią XX wieku.

⁴ Najważniejsze etapy zmian: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 kwietnia 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów (Dz.U. z 2003 r. Nr 90, poz. 846); Informator maturalny od 2005 roku. Historia, Warszawa 2003; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 kwietnia 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów (Dz.U. z 2003 r. Nr 90, poz. 846); Informator o egzaminie maturalnym od roku 2008, Warszawa 2007.

podstawy programowej uczeń w szkole średniej dwukrotnie zapoznaje się z tymi wydarzeniami. Najpierw w klasie pierwszej, gdyż ma systematyczny kurs historii XX wieku, poczynając właśnie od I wojny światowej i odzyskania niepodległości. Później w programie kształcenia na poziomie rozszerzonym lub podczas realizacji wątku *Ojczysty Panteon i ojczyste spory*⁵. Także podczas realizacji przedmiotu *Wiedza o społeczeństwie* przed uczniem postawiono takie problemy, jak np. *patriotyzm dzisiaj, naród, polskie tradycje demokratyczne*⁶. W nowej podstawie programowej do szkoły podstawowej mamy także obszernie dział poświęcone tej tematyce⁷. Jeszcze więcej podobnych treści znajdziemy w projektowanej podstawie do nowej szkoły średniej⁸.

Postanowiłem sprawdzić, jak młodzież radzi sobie na egzaminie z treściami historycznymi odnoszącymi się do wydarzeń z okresu walki o niepodległość. Jest to dość wąski zakres treści sprawdzanych na egzaminie maturalnym, więc w arkuszu egzaminacyjnym mogło się znaleźć jedno lub najwyżej kilka zadań. Do poszerzenia bazy wnioskowania musiałem wziąć pod uwagę egzamin od 2005 roku oraz towarzyszące im analizy wyników opracowane przez Centralną Komisję Egzaminacyjną oraz Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Krakowie. Zadania zaczerpnąłem z arkuszy na poziomie podstawowym i rozszerzonym, które były zastosowane w dotychczasowych formach egzaminu maturalnego z historii⁹.

W arkuszu podstawowym z 2005 roku było tylko jedno zadanie odnoszące się do wspomnianej tematyki. W zadaniu 33C zdający miał wskazać czas wykonanej fotografii, a właściwie wskazać, w jakim państwie znajdowała się Warszawa w czerwcu 1914 roku i sierpniu 1920 roku. To proste zadanie zostało wykonane bez większych problemów (poziom wykonania tego zadania – 70%)¹⁰.

O wiele większe trudności napotkali zdający w 2006 roku. W arkuszu podstawowym zamieszczono tekst źródłowy, przy pomocy którego sprawdzano proste umiejętności przedmiotowe: umieszczenia w czasie opisanego wydarzenia (27A), identyfikację „rządu”, o którym pisał Stefan Żeromski.

⁵ Podstawa programowa z komentarzami. T. 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, Warszawa 2008, *Historia*, s. 47–84; Informator o egzaminie maturalnym z historii od roku szkolnego 2014/2015 w: <https://www.cke.edu.pl/egzamin-maturalny/egzamin-w-nowej-formule/informatory/> [dostęp: 1.07.2017].

⁶ Tamże, *Wiedza o społeczeństwie*, s. 85–126.

⁷ <http://new.ore.edu.pl/index.php/ppko/> [dostęp: 1.07.2017]. Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. *Historia*, Warszawa 2017, podrozdziały: s. 18 XXVI. *Sprawa polska w czasie I wojny światowej*, XXVII. *Europa i świat po I wojnie światowej*, XXVIII. *Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej*.

⁸ <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12300604>; Projekt rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego, pięcioletniego technikum oraz branżowej szkoły II stopnia. Tutaj: Załącznik nr 1: od s. 121 *Historia* oraz podrozdziały: XXXIII. *Europa i świat w II połowie XIX i na początku XX wieku*, s. 123 XXXVII. *Na drodze do I wojny światowej*, s. 124; XXXVIII. *I wojna światowa*, XXXIX. *Sprawa polska w przededniu i podczas I wojny światowej*, s. 125 XLII. *Walka o odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej*, s. 126 XLIII. *Odbudowa niepodległej Rzeczypospolitej*.

⁹ Arkusze maturalne znajdują się na stronach <https://www.cke.edu.pl/egzamin-maturalny> [dostęp: 1.07.2017].

¹⁰ *Matura 2005. Przedmioty humanistyczne*, CKE, Warszawa 2005, s. 56.

Tabela 1. Zadanie z 2006 r. (poziom podstawowy)

Zadanie 27. (2 pkt)

Przeczytaj fragment wspomnień Stefana Żeromskiego i uzupełnij zdanie A oraz wykonaj polecenie B.

Wkrótce ukazał się Radzymin ze zgłiszczami w środku rynku jeszcze dymiącymi, z domami poprzewracanymi od pocisków i cmentarną pustką [...]. Z Radzymina posunęliśmy już żywiej do Wyszkowa. Zbliżając się do tego miasteczka, spostrzegliśmy most na Bugu w stanie oplakanego zniszczenia. Trzeba było przeprowić się za rzekę przez most kolejowy [...] gdy wreszcie dotarliśmy do środka miasta, objaśniono nas w wojskowej komendzie, iż generał Józef Haller bawi właśnie na probostwie. [...] (Na probostwie) zastaliśmy [...] generała Hallera i ambasadora francuskiego. Trafiliśmy właśnie na sam środek relacji kanonika o pobycie w jego domu w ciągu ubiegłego tygodnia „rządu polskiego” [...] złożonego z rodaków naszych – dra Juliana Marchlewskiego, Feliksa Dzierżyńskiego i Feliksa Kohna.

S. Żeromski, *Na probostwie w Wyszowie*,
[w:] *Pisma polityczne*, Londyn 1988, s. 45-46

A. Tekst opisuje wydarzenia, które rozegrały się w roku

B. Wyjaśnij, o jakim „rządzie polskim” jest mowa w tym tekście.

Obydwa polecenia okazały się bardzo trudne: w zadaniu 27A poziom wykonania wyniósł 15%, a w zadaniu 27B – 18%. Ponadto wielu maturzystów nie podejmowało nawet próby odpowiedzi na polecenia. Wiedza maturzystów o tak kluczowych wydarzeniach była uboga. Zdający pobieżnie analizowali tekst źródłowy, mylili kontekst historyczny (pojawiało się nawet odniesienie do II wojny światowej), daty (pojawiały się wskazania od powstania styczniowego po rok 1988), nie znali nazwisk, a jeśli już je prawidłowo wymieniali, to wskazywali błędny czas działalności wymienianych postaci¹¹.

Więcej zadań pojawiło się w arkuszach egzaminacyjnych w 2007 roku. Na poziomie podstawowym umieszczono zadanie (nr 29), w którym należało wyjaśnić treść przekazu propagandowego załączonego plakatu z 1920 roku, czyli z okresu wojny Polski z Rosją Radziecką. W swej odpowiedzi zdający miał uwzględnić wszystkie elementy rysunku, następnie po analizie źródła ikonograficznego miał za zadanie wyjaśnić treści dosłowne i metaforyczne plakatu.

Zadanie okazało się trudne (poziom wykonania 39%). Zdający nie potrafili przeanalizować wszystkich elementów rysunku. Skupiali się na opisie rysunku, a mieli problem z wyjaśnieniem treści, często nawet tych dosłownych. Byli bardzo nieuważni, bo nie zwrócili nawet uwagi na datę umieszczoną w tytule plakatu, która powinna im ułatwić interpretację rysunku. Zadanie to ujawniło brak umiejętności analizy informacji zawartych w ikonografii, co wynikało z niedostatku podstawowej wiedzy historycznej, której elementy odnoszące się do tego okresu są już w szkole podstawowej i gimnazjum.

¹¹ Raport z egzaminu maturalnego. Sesja wiosenna 2006. *Historia*, oprac. H. Palkij [w:] „Biuletyn Informacyjny OKE”, Kraków 2006, s. 26.

Tabela 2. Zadanie z 2007 r. (poziom podstawowy)

Zadanie 29. (4 pkt)

Poniższy rysunek jest fragmentem plakatu z 1920 roku. Wyjaśnij treść tego przekazu propagandowego. W argumentacji uwzględnij wszystkie elementy rysunku.

Źródło: J. Krawczyk, *O Polsce i Polakach*, Warszawa 2004, s. 279

W arkuszu na poziomie rozszerzonym w 2007 r. znalazło się wypracowanie odnoszące się częściowo do interesującej nas problematyki. Był to temat 2.: *Scharakteryzuj problem Prus Wschodnich w stosunkach polsko-niemieckich w XX wieku*. Jak każde wypracowanie, także i to sprawiło problemy, a poziom wykonania był niski (25%). Również to zadanie ujawniło braki w zakresie faktografii z okresu walki o odzyskanie niepodległości. Ponadto wypracowanie ujawniło niedostatki w formułowaniu własnych wniosków i umiejętności odpowiedniego doboru informacji do wybranego przez siebie tematu¹².

W 2008 roku w arkuszach na obu poziomach było praktycznie po jednym zadaniu, które sprawdzało wiedzę z interesującego nas okresu: znajomość istniejących koalicji w 1916 roku (na poziomie podstawowym zad. nr 25) oraz podstawowe informacje z początków niepodległości, które były konieczne przy realizacji tematu 2.: *Polska i Węgry wobec przełomowych wydarzeń w Europie w XX wieku. Scharakteryzuj przemiany polityczne w Polsce i na Węgrzech w latach 1918-1956*. Tylko zadanie nr 28 w arkuszu podstawowym sprawdzało wiedzę z okresu wojny polsko-bolszewickiej.

¹² *Osiągnięcia maturzystów w roku 2007. Komentarz do zadań z historii [w:] Osiągnięcia maturzystów w roku 2007. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2007. Komentarz do zadań z przedmiotów humanistycznych, wstęp i red. L. Grabowska, B. Czarnecka-Cicha, CKE, Warszawa 2007, s. 32–33, 67–68.*

Tabela 3. Zadanie z 2008 r. (poziom podstawowy)

Zadanie 28. (3 pkt)

Przeczytaj fragment wypowiedzi francuskiego generała Maxime'a Weyganda i wykonaj polecenia (A, B, C).

Wspaniałe zwycięstwo polskie pociągnie za sobą konsekwencje o nieobliczalnej ważności dla sytuacji międzynarodowej. [...] Niemcy, które już miały nadzieję wejść w stosunki bezpośrednie z Sowietami, aby rzucić czerwone armie przeciw wrogowi zza Renu, będą zmuszone wyrzec się osiągnięcia tymi środkami przekreślenia traktatu wersalskiego. [...] Przewidujące operacje wojskowe zostały wykonane przez generałów polskich na podstawie polskiego planu operacyjnego. [...] Bohaterski naród polski sam siebie uratował.

Źródło: *Kurier Warszawski*, nr 232, s. 3, [w:] M. M. Drozdowski, A. Zahorski, *Historia (...)*, Warszawa 2004, s. 286

- A. Podaj nazwę bitwy, o której mowa w tekście.
- B. Podaj datę roczną tej bitwy.
- C. Na podstawie tekstu wyjaśnij znaczenie rezultatu tej bitwy dla sytuacji międzynarodowej.

Okazało się, że tak sformułowane zadanie było stosunkowo trudne (poziom wykonania: A – 49%, B – 31%, C – 39%). Potwierdziło ono dotychczasowe obserwacje o niskim stanie wiedzy faktograficznej, gdyż zdający nadal mieli trudności z podaniem nazwy Bitwy Warszawskiej i jej daty rocznej. Ponadto nie potrafili wyjaśnić jej znaczenia dla rozwoju sytuacji międzynarodowej, ani nie znali szerszego kontekstu historycznego. W wyniku niedostatku faktografii zdający nie potrafili więc dokonać uogólnienia informacji, nawet w odniesieniu do tak podstawowych kwestii¹³.

W 2009 r. w arkuszu rozszerzonym znalazło się także jedno zadanie (nr 14) sprawdzające wprost znajomość wydarzeń z okresu walki o niepodległość.

Tabela 4. Zadanie z 2009 r. (poziom rozszerzony)

Zadanie 30. (2 pkt)

Na podstawie listu i własnej wiedzy wykonaj polecenia.

Przemysł, 21 grudnia 1918

Drogi Panie Romanie,

Wysyłając do Paryża delegację, która się ma porozumieć z Komitetem paryskim w sprawie wspólnego działania wobec aliantów, proszę Pana, aby zechciał Pan wszystko uczynić dla załatwienia rokowań. Niech mi Pan wierzy, że nade wszystko życzę sobie uniknięcia podwójnego przedstawicielstwa Polski wobec aliantów: tylko jedno wspólne przedstawicielstwo może sprawić, że nasze żądania zostaną wysłuchane. [...]

Opierając się na naszej starej znajomości, mam nadzieję, że w tym wypadku i w chwili tak poważnej, co najmniej kilku ludzi – jeśli nie cała Polska – potrafi się wnieść ponad interesy partii, klik i grup. Chciałbym bardzo widzieć Pana między tymi ludźmi.

Proszę przyjąć zapewnienia mojego wysokiego szacunku

Józef Piłsudski

Źródło: A. Piłsudska, *Wspomnienia*, Warszawa 1992, s. 214–215.

¹³ Osiągnięcia maturzystów w roku 2008. Komentarz do zadań z historii. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w maju 2008 roku, oprac. B. Anusiewicz-Działak, W. Królikowska, *Komentarz do zadań z historii [w:] Osiągnięcia maturzystów w roku 2008. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2008. Komentarz do zadań z przedmiotów humanistycznych*, red. L. Grabowska, B. Czarna-Cicha, CKE, Warszawa 2008, s. 104–107.

Zadanie okazało się umiarkowanie trudne (poziom wykonania: A – 59%, B – 56%). Tym razem zdający pamiętali nazwę bitwy, ale mieli problem z podaniem daty, chociaż Bitwa Warszawska jest podstawowym faktem na wszystkich etapach edukacji, a także pytano o nią w kilku arkuszach egzaminacyjnych z ubiegłych lat¹⁴.

W arkuszu podstawowym w 2010 r. umieszczono dwa zadania z interesującego nas okresu. W zadaniu nr 29 znalazł się fragment tekstu Richarda Pipesa o dwóch rewolucjach rosyjskich. Zdający miał podać daty i nazwy obu rewolucji. Zadanie okazało się trudne (A – 41% oraz B – 35% wykonania), a w nim minimalnie łatwiejsze okazało się podanie nazwy rewolucji październikowej. Natomiast zadanie nr 30 odnosiło się wprost do czasu odzyskania niepodległości. Na podstawie tekstu zdający mieli podać: A – adresata listu i B – nazwę partii, której adresat był reprezentantem. Tym razem okazało się, że maturzyści potrafili wskazać na Józefa Piłsudskiego (poziom wykonania – 80%), ale nie znali nazwy partii politycznej, do której należał (poziom wykonania – 33%)¹⁵.

Tabela 5. Zadanie z 2010 r. (poziom podstawowy)

Zadanie 14. (2 pkt)

Na podstawie tekstu wykonaj polecenia A i B.

Bitwa [...] przeszła do historii. Rosjanie mimo przeważających sił, ponieśli błyskawiczną klęskę. Dwie piąte jednostek sowieckich dostało się do niewoli, reszta uciekła w pośpiechu i bezładzie [...]. Ocalała nie tylko Warszawa, ocalała nie tylko Polska. Zwycięstwo nad Wisłą załamało marsz wojsk bolszewickich na Europę. [...] Bolszewicka wizja wzniesienia rewolucji światowej na trupie Polski rozwiła się wtedy zupełnie. Czwierć tysiąclecia przedtem oręż polski dokonał podobnego rozstrzygnięcia, kiedy Jan Sobieski rozbił armię turecką pod Wiedniem.

Źródło: A. Piłsudska, *Wspomnienia*, Warszawa 1997, s. 238.

- A. Podaj nazwę i datę roczną bitwy opisanej przez Aleksandrę Piłsudską.
B. Wyjaśnij, jakie podobieństwo dostrzegł Aleksandra Piłsudska w znaczeniu ideowym tej bitwy i odsieczy wiedeńskiej dla dziejów Europy.

W 2011 roku w arkuszu podstawowym znalazły się trzy zadania sprawdzające treści związane z odzyskaniem niepodległości.

Zadanie 25. wymagało interpretacji źródła ikonograficznego, więc musiało być trudne (poziom wykonania – 38%). Okazało się, że zdający nadal mieli problemy ze zrozumieniem i wyjaśnieniem znaczeń metaforycznych. Nie potrafili odwołać się do kontekstu historycznego, połączyć informacje z różnych źródeł oraz mieli problem ze sformułowaniem wniosku.

W zadaniu 26. na podstawie tekstu odnoszącego się do wojny polsko-bolszewickiej zdający mieli wskazać: A – rok wydania rozkazu, B – określić cel rozkazu i wskazać odpowiedni cytat, C – wskazać rezultat ofensywy Armii

¹⁴ Osiągnięcia maturzystów w 2009 roku. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2009 roku, oprac. W. Królikowska, K. Jurek, B. Anusiewicz-Działak, CKE, Warszawa 2009, s. 41.

¹⁵ Osiągnięcia maturzystów w 2010 roku. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2010 roku. Historia, oprac. W. Królikowska, B. Anusiewicz-Działak, CKE, Warszawa 2010, s. 34.

Czerwonej. Tym razem zdający umiarkowanie poradzi sobie z zadaniami (poziom wykonania A – 35%, B – 76%, C – 53%). Nadal największe problemy mieli ze wskazaniem roku wydarzenia, ale zaskakująco także z rezultatem rozkazu czy z pokazaniem jego skutku. Tylko połowa zdających opisała skutek poprawnie, chociaż efekt wojny polsko-bolszewickiej to jeden z podstawowych faktów tego okresu, a kształtowanie związków przyczynowo-skutkowych na lekcjach historii należy do podstawowych zadań nauczyciela.

Tabela 6. Zadanie z 2011 r. (poziom podstawowy)

<p>Zadanie 25. (3 pkt) Wyjaśnij wymowę propagandową ilustracji zamieszczonej na karcie pocztowej. Zinterpretuj jej elementy graficzne.</p> <p>Karta pocztowa (prawdopodobnie z 1918 r.)</p> <p>Postaci na pierwszym planie, od lewej: Ignacy Paderewski, Woodrow Wilson.</p> <p>Zródło: <i>Wielka Historia Polski</i>, t. 9, Kraków 2003, s. 17.</p>	<p>Zadanie 26. (3 pkt) Na podstawie tekstu i własnej wiedzy odpowiedz na pytania.</p> <p>NA ZACHÓD! Rozkaz dla wojsk frontu zachodniego. Miasto Smoleńsk, 2 lipca [...]</p> <p>Czerwoni żołnierze! Wybila godzina odwetu! [...] Wojska Czerwonego Sztandaru i wojska drapieżnego orla białego stoją w obliczu śmiertelnego starcia. Zanim rzucicie się na wrogów, niech was przeniknie odwaga i zdecydowanie! [...] Poprzez trupa białej Polski prowadzi droga do światowego pożaru. Na bagnatach zamiesimy szczęście i pokój pracującej ludności! Na Zachód! [...] Wybila godzina ofensywy! Na Wilno, Mińsk, Warszawę – marsz!</p> <p>Zródło: A. J. Leimwand, <i>Czerwonym miłom w orla białego</i> [...], Warszawa 2008, s. 140-141.</p> <p>Zadanie 27. (2 pkt) Na podstawie tekstu i własnej wiedzy wykonaj polecenia.</p> <p>Za szczególnie zły i niebezpieczny [...] układ międzynarodowy uważał Marszałek Locarno. W układzie tym stworzono bowiem legalną formę dla utrwalenia niebezpiecznego braku równowagi między Zachodem i Wschodem Europy. Nie było dość ostrych słów, których by Marszałek w stosunku do tego traktatu nie używał i dość wielkiej troski, ażeby ten brak równowagi wyrównać.</p> <p>Zródło: J. Beck, <i>Ostatni raport</i>, Warszawa 1987, s. 29.</p> <p>A. Wyjaśnij, dlaczego Józef Piłsudski uznał postanowienia traktatu w Locarno za naruszenie równowagi między Zachodem i Wschodem Europy.</p>
---	---

W zadaniu 27. tekst źródła odnosił się do traktatu w Locarno. Po raz kolejny okazało się, że zdający w praktyce nie potrafili samodzielnie odpowiedzieć na polecenie (A. Wyjaśnij, dlaczego Józef Piłsudski uznał postanowienia traktatu w Locarno za naruszenie równowagi między Zachodem i Wschodem Europy). Poziom wykonania tego zadania wyniósł 13%, co jednoznacznie świadczyło o niedostatku podstawowej wiedzy faktograficznej oraz braku umiejętności odwołania się do szerszego kontekstu historycznego. Natomiast w podpunkcie B zdający radzili sobie lepiej. Odpowiednio umieszczali opisane wydarzenie w czasie (poziom wykonania – 47%), ale mieli podpowiedź w postaci czterech możliwości do wyboru.

W arkuszu rozszerzonym znalazło się jedno zadanie pośrednio odnoszące się do problemów odzyskania niepodległości. Był to drugi temat wypracowania: *Czy zgadzasz się z opinią, że II Rzeczpospolita była państwem demokratycznym? Swoje zdanie uzasadnij, uwzględniając przemiany ustrojowe w Polsce w latach 1918–1939.* Wypracowanie ujawniło braki w podstawowej wiedzy potrzebnej do pełnej realizacji tematu, często zdający nie potrafili poprawnie opisać stanu początkowego, czyli problemów ustrojowych z lat 1916–1921. Pomimo to wyniki tego wypracowania były trochę wyższe niż w poprzednich latach (poziom wykonania – 35%)¹⁶.

¹⁶ Osiągnięcia maturzystów w 2011 roku *Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2011 roku. Historia*, oprac. B. Anusiewicz-Działak, CKE, Warszawa 2011, s. 31, 36–37.

Dopiero w 2012 roku zdarzyło się, że jeden z tematów starej formuły egzaminu dotyczył w pełni problemu odzyskania niepodległości i brzmiał: *Dwie drogi do niepodległości. Przedstaw i oceń zasługi Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego dla odzyskania wolności przez Polskę*. Maturzyści mogli zaprezentować wiedzę, własną ocenę i interpretację wydarzeń tego okresu. Okazało się, że w zdecydowanej większości prace były odtwórcze, opisujące chronologicznie najważniejsze wydarzenia. Zdający opisywali szczegółowo zasługi Piłsudskiego, natomiast mieli duże problemy z przedstawieniem sylwetki Dmowskiego. Wspominano tylko, że był on przedstawicielem endecji, wrogiem Piłsudskiego, bez ukazania jego wysiłków np. w końcowym etapie wojny i rozmów pokojowych. Zdający nie potrafili przedstawić szerszej konsekwencji działań omawianych postaci, ani w istocie wskazać na różnice w dwóch drogach prowadzących do niepodległości. Pomimo że łatwość wykonania zadania była trochę wyższa niż w poprzednich latach (38%), to i tak prace pokazywały powierzchowną, stereotypową wiedzę zdających¹⁷.

W 2013 roku z interesującego nas okresu pojawiło się tylko jedno zadanie (nr 24) w starej formule egzaminu na poziomie podstawowym i odnosiło się do początków wybuchy I wojny światowej. Na podstawie fragmentu ultimatum postawionego rządowi serbskiemu zdający mieli wykonać polecenia. Kolejny raz okazało się, że zdającym brakuje wiedzy faktograficznej, gdyż tylko 29% z nich poprawnie wskazało państwo, które postawiło to ultimatum, a 34% podało nazwę bloku militarnego, do którego należało to państwo. O wiele łatwiej przyszło zdającym wyjaśnienie skutków tego ultimatum, bo 69% z nich wskazało na wybuch I wojny światowej. Jednak biorąc pod uwagę znaczenie wydarzenia, to wynik i tak nie wydaje się zbyt wysoki¹⁸.

W arkusz egzaminacyjny na poziomie podstawowym w 2014 roku także pojawiło się jedno zadanie (nr 30), za które można było uzyskać 5 punktów. Na podstawie dwóch tekstów źródłowych zdający miał wykonać różne polecenia. Wyniki uzyskane w tym zadaniu okazały się bardzo charakterystyczne. Zdający z łatwością odszukiwali informacje w tekście, stąd zadania 30C i 30E okazały się łatwe (poziom wykonania zadania odpowiednio 79% i 74%). Oznacza to, że piszący opanowali tę prostą umiejętność. Natomiast tam, gdzie potrzebna była znajomość faktografii i samodzielna wypowiedź zdającego, to wskaźnik wykonania zadania zdecydowanie spadał. I tak: w zadaniu 30A, w którym wymagano sformułowania własnej oceny i podania argumentacji, wyniósł on 25%; w zadaniu 30B, gdzie należało wskazać cel działań – wyniósł 36%, a w zadaniu 30D, gdy należało wybrać odpowiednią informację w celu wyjaśnienia problemu, wskaźnik ten wyniósł 42%¹⁹.

¹⁷ Osiągnięcia maturzystów w 2012 roku. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2012 roku. Historia, oprac. B. Anusiewicz-Działak, CKE, Warszawa 2012, s. 36–37.

¹⁸ Osiągnięcia maturzystów w 2013 roku. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2013 roku. Historia, oprac. B. Anusiewicz-Działak, CKE, Warszawa 2013, s. 31.

¹⁹ Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2014 roku. Historia, oprac. G. Wnuk, B. Andrzejewska, W. Królikowska, CKE, Warszawa 2014, s. 7–8.

Tabela 7. Zadanie z 2014 r. (poziom podstawowy)

Zadanie 30. (5 pkt)

Na podstawie tekstów źródłowych i własnej wiedzy wykonaj polecenia.

Źródło 1. Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza, 14 sierpnia 1914 r. [fragment]

Polacy!

Przed półtora wiekiem żywe ciało Polski rozszarpano na kawaly, ale dusza jej nie umarła. Żyła ona nadzieją, że nadejdzie godzina zmartwychwstania dla narodu polskiego i dla pojednania się braterskiego z Wielką Rosją. [...]

Niech Naród Polski połączy się w jedno ciało pod berłem Cesarza Rosyjskiego. Pod berłem tym odrodzi się Polska, swobodna w swojej wierze, języku i samorządzie. [...]

Z sercem otwartym, z ręką po bratersku wyciągniętą, kroczy na Wasze spotkanie Wielka Rosja. Wierzy ona, iż nie zardzewiał miecz, który poraził wroga pod Grunwaldem.

Z dziejów Polski 1864–1939. Teksty źródłowe do nauczania historii Polski, Warszawa 1978, s. 60, 62.

Źródło 2. Ignacy Daszyński, *Pamiętniki* [fragment]

Podziałła ta odezwa na Warszawę i na szlachtę podolską, wołyńską i wileńską itd. jak haszysz... [...] Pojęli [ją] liczni Polacy jako pierwszorzędny dokument konstytucyjny. [...] Odezwa rosyjska działała podniecająco na wyobraźnię Polaków [...].

W połowie sierpnia 1914 roku Polska weszła w wir wojny światowej rozdwojona [...]. Polacy musieli walczyć z Polakami za cele nie polskie, lecz rosyjskie, pruskie, austriackie. W okopach wrogich armii strzelali do siebie żołnierze polscy [...]. Rzeka krwi polskiej miała się polać bezimiennie, bez celu polskiego. Tylko garść [żołnierzy] Piłsudskiego wywiesiła śmiało sztandar niepodległej Polski, ona jedna nie taila swoich zamiarów, ona jedna była przekonana, że trzodzi się i umiera za Polskę.

*G. Chomicki, L. Śliwa, *Wiek XIX. Teksty źródłowe, tematy lekcji i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 2001, s. 272–273.*

- A. Oceń, czy mieli rację Polacy, którzy uznali odezwę wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza za dokument o charakterze konstytucyjnym. Odpowiedź uzasadnij.
- B. Wyjaśnij, w jakim celu przypomniano w odezwie o zwycięstwie wojsk polsko-litewskich pod Grunwaldem.
- C. Wyjaśnij, na czym – według autora *Pamiętników* – polegał tragizm Polaków walczących w pierwszej wojnie światowej.
- D. Wyjaśnij, jak Ignacy Daszyński ocenił intencję autora odezwy.
- E. Wyjaśnij, jak autor *Pamiętników* ocenił inicjatywę Józefa Piłsudskiego.

Jak można było zauważyć, do 2015 roku zadania odnoszące się do walki o odzyskanie niepodległości pojawiały się najczęściej w arkuszach podstawowych, co było sytuacją jak najbardziej zrozumiałą. Wspomniano już, że od 2015 roku zmieniono formułę egzaminu maturalnego, odtąd zdający mieli do dyspozycji tylko arkusz rozszerzony. Stara formuła egzaminu dotyczyła już tylko niewielkiej populacji zdających, podwyższających wynik. Zmiany nie wpłynęły w praktyce na częstotliwość pojawiania się zadań z interesującego nas okresu, chociaż zwiększyła się liczba wypracowań. Jest rzeczą interesującą, że na wyniki egzaminu nie wpłynęła pozytywnie także nowa podstawa programowa. Nie pomogło nawet to, że odtąd uczniowie powtarzali treści związane z odzyskaniem niepodległości, gdyż znalazły się one w I klasie liceum, a potem w programie rozszerzonym.

Dobrą ilustracją tego zjawiska jest jedyne zadanie odnoszące się do omawianego okresu umieszczone w arkuszu rozszerzonym nowej formuły egzaminu (zadanie nr 15). Okazało się, że zdający, chociaż wybierali rozszerzony program kształcenia historycznego, nie mieli wiedzy faktograficznej, więc nie umieli podać wymaganej nazwy Aktu 5 listopada 1916 roku – poziom wykonania tego zadania wyniósł tylko 15%. Nie potrafili także sformułować własnej opinii i argumentacji, aby poprawnie przedstawić wymowę ideową ilustracji załączonej do zadania. Poziom wykonania tego zadania (39%) był podobny do podobnych zadań z poprzednich lat. W istocie były to wyniki gorsze niż w arkuszach z poziomu podstawowego.

Tabela 8. Zadanie z 2015 r. (poziom rozszerzony)

Zadanie 15.1. (0–1)

Źródło 1. Rysunek satyryczny Bogdana Nowakowskiego, 1916 r.

Orzeł w kajdanach

Czasy wojen i pokoju. Karykatura polska 1914–1939. Warszawa 2004, s. 42.

Podaj stosowaną w historiografii nazwę odezwy, której dotyczą oba źródła.

Zadanie 15.2. (0–1)

Źródło 2. Fragment wspomnień legionisty Romana Starzyńskiego

[...] ukazały się odezwy general-gubernatorów warszawskiego i lubelskiego, wzywające do ochotniczego wstępowania w szeregi armii polskiej. A więc tak im śpieszno! Przed powołaniem jakiegokolwiek legalnej władzy polskiej ustawodawczej, czy wykonawczej, która jedynie ma prawo do szafowania krwią polską, władze okupacyjne nie zdołały nawet zachować jakiej takiej przyzwoitości i tak bez żadnych obsłonek wskazują, o co im chodzi. [...] Legioniści śpiewali:

*Wyszedł rozkaz Beselera¹, wyszedł rozkaz Kuka²,
Polska musi dać rekruta, dreißig³ marek sztuka!*

Na podstawie: R. Starzyński, *Cztery lata wojny w służbie komendanta. Przeżycia wojenne 1914–1918*, Warszawa 2012, s. 333.

¹Hans von Beseler (1850–1921) – generalny gubernator warszawski.

²Karl Kuk (1853–1935) – generalny gubernator lubelski.

³Dreißig – trzydzieści.

Czy wymowa ideowa rysunku satyrycznego jest zbieżna z wyrażoną w źródle 2. opinią o decyzji władz niemieckich i austriackich z 1916 r.? Odpowiedź uzasadnij.

W arkuszach starej formuły (do 2015 roku) znalazło się także tylko jedno zadanie (nr 27) z okresu walk o niepodległość. Zdający na podstawie załączonych dwóch źródeł mieli ocenić, czy obydwie teksty zawierały podobną interpretację celów polskiej ofensywy na Ukrainie w 1920 roku. Zadanie okazało się umiarkowanie trudne, gdyż co drugi zdający potrafił poprawnie odpowiedzieć na tak sformułowane polecenie. W arkuszu na poziomie rozszerzonym w tymże roku pojawił się temat: *Zmierzch wielkich dynastii. Porównaj przyczyny końca panowania dynastii rządzących w państwach zaborczych*, więc częściowo odnosiło się to zadanie do walki o niepodległość. W tym przypadku zadanie postawione przed zadającymi okazało się bardzo trudne – poziom wykonania wyniósł 20%. Po raz kolejny okazało się, że zdający nie posiadali wystarczającej wiedzy, aby poprawnie rozwiązać problem z przełomu XIX i XX wieku²⁰.

W 2016 roku w arkuszach starej formuły egzaminu umieszczono dwa zadania. W zadaniu nr 20 zdający mieli zinterpretować treść załączonego źródła, wyjaśnić okoliczności i cel jego powstania.

Tabela 9. Zadanie z 2016 r. (poziom rozszerzony)

Zadanie 20. (0–2)

Materiał propagandowy z okresu międzywojennego

W. Sienkiewicz, *Ilustrowana encyklopedia dziejów Polski*, Warszawa 2011, s. 175.

Objaśnienie: MK – marka

²⁰ Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2015 roku. *Historia*, oprac. J. Sobiech, B. Andrzejewska, W. Królikowska, CKE, Warszawa 2015, s. 11, 35, 40.

W tym przypadku poziom wykonania tego zadania (39%) był podobny do zadań z poprzednich lat. Mamy więc dość klarowną sytuację w tego typu zadaniach. Właściwie niezależnie od poziomu arkusza i zmian organizacyjnych w szkole zdający mają problemy z interpretacją źródła ikonograficznego. Przez cały omawiany okres poziom wykonania takich zadań jest zbliżony.

Z kolei wśród tematów do napisania wypracowania znalazł się temat 4: *Nikt na całym świecie Polski nie chce – tak oceniał sytuację w 1914 r. polski historyk i polityk Michał Sokolnicki. Wykaż, jak zmieniała się polityka mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie I wojny światowej*²¹. W praktyce był to temat bardzo dobrze wpisujący się w tematykę naszego artykułu, więc poddany zostanie krótkiej analizie merytorycznej.

Przeglądając wypracowania napisane podczas sesji egzaminacyjnej na terenie podlegającym OKE Kraków, można zauważyć zasadniczo kilka problemów²². Ocenione prace w większości wypadków pokazały, że zdający poprawnie zakreślili ramy czasowe i terytorialne związane z tematem.

Pierwszym problemem była selekcja faktów. Ogólnie mówiąc, pojawiły się jakby trzy tendencje (poza pracami ocenionymi na 0 pkt – tych było 16,9%). W pierwszej zdający dysponowali tylko podstawową wiedzą i na jej podstawie tworzyli poprawne związki przyczynowo-skutkowe oraz podejmowali próbę wyjaśnienia i oceny wydarzeń. Takie prace były krótkie, w miarę poprawnie dostrzegały zmianę w polityce mocarstw i mieściły się w pierwszym i drugim poziomie oceniania. Stanowiły razem 58,4% prac (poziom I – 35%, a poziom drugi – 28,4%). W sumie prace na najniższych poziomach osiągnięć stanowiły 75,4% całości prac z tego tematu.

Do drugiej grupy prac należały takie, w których autorzy wykazywali się większą wiedzą faktograficzną i potrafili w sposób pełniejszy przedstawić zachodzące zmiany polityki mocarstw wobec sprawy polskiej. Podejmowali próbę pełniejszego opisanie i wyjaśnienia związków przyczynowo-skutkowych oraz formułowali poprawne wnioski. Ta grupa prac mieściła się na III poziomie i stanowiła 12% prac. W ostatniej grupie, najlepsze prace (12,6%), znajdujemy dopiero wypracowania spełniające większość kryteriów. Oznaczało to, że **praca była pełną, samodzielną wypowiedzią** zdającego, polegającą na odpowiedniej selekcji faktów, wyjaśnieniu zachodzących związków, uwzględnieniu kontekstu historycznego oraz ocenie opisanych wydarzeń w świetle przedstawionego tematu.

W sumie zdający piszący wypracowanie czwarte wykazali się bardzo podstawową wiedzą na temat tak kluczowy, jakim było odrodzenie państwa. Jest to zastanawiające tym bardziej, jeśli weźmie się pod uwagę fakt niskiej wybieralności tego tematu, o czym w dalszej części pracy. Oznacza to w praktyce, że młodzież nie posiada wystarczającej wiedzy, aby podjąć się w ogóle wyboru tego tematu, a tym bardziej napisania go na zadowalającym poziomie.

²¹ *Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w 2016 roku. Historia*, oprac. W. Kowalczyk, W. Suski, E. Górczak-Ulman, CKE, Warszawa 2016, s. 11, 15, 24, 34.

²² Wszystkie wyniki odnoszące się do wypracowań podane są na podstawie danych z OKE Kraków, a obliczone przez Przemysława Majkuta.

Podczas ostatniej sesji egzaminacyjnej w 2017 roku w arkuszu rozszerzonym nowej formuły umieszczono zaskakująco dużo zadań odnoszących się do interesujących nas problemów, co w powiązaniu z omawianym wypracowaniem daje okazję do sformułowania daleko idących wniosków i podsumowania obserwacji związanych ze znajomością problematyki odrodzenia państwa w 1918 roku.

W zadaniu nr 17 zdający nie potrafili zaklasyfikować załączonego obrazu do odpowiedniego nurtu w sztuce ani wyjaśnić jego treści ideowej. Piszący wykazywali nieudolność w swoim odwoływaniu się do kontekstu historii Polski z tego okresu. Poziom wykonania tego zadania wynosił tylko 20%. W bardzo podobnym zadaniu nr 19 zdający nie potrafili podać właściwych argumentów, gdyż nie posiadali umiejętności samodzielnego sformułowania wniosków i odwołania się do posiadanej wiedzy. Poziom wykonania był jeszcze niższy i wynosił 17%. Podobnie było w zadaniu nr 18.1, w którym na podstawie źródeł trzeba było podać imię władcy oraz nazwę układu zawartego pomiędzy państwami – poziom wykonania 19%.

Tabela 10. Zadanie z 2017 r. (poziom rozszerzony)

Zadanie 17. (0–2)

Jacek Malczewski, *Hamlet polski* [...], 1903 r.

www.mnw.art.pl

Podaj nazwę nurtu w sztuce, którego przykładem jest dzieło Malczewskiego, a następnie wyjaśnij ideową wymowę obrazu, interpretując jego treść w kontekście polskiej historii okresu zaborów.

Zadanie 19. (0–1)

Moneta z okresu I wojny światowej (awers i rewers)

www.katalogmonet.pl

Uzasadnij – odwołując się do źródła i własnej wiedzy – że wydanie zaprezentowanej monety było możliwe w następstwie tzw. aktu 5 listopada. W odpowiedzi przywołaj dwa argumenty.

Znacznie lepiej wypadły natomiast zadania nr 18.2 i 20, w których zdający, budując swoje uzasadnienie, mogli posłużyć się załączonymi źródłami i odwołać się do bardzo podstawowego kontekstu historycznego. Dzięki temu poziom wykonania tych zadań wynosił 40%. W obu przypadkach piszący popełniali jednak liczne błędy. W przypadku zadania nr 18.2 (*Rozstrzygnij, czy wszystkie państwa, w których na przełomie XIX i XX w. panowali uwzględnieni w źródle 2. potomkowie królowej Wiktorii, łączyła wspólnota interesów w polityce zagranicznej. Odpowiedź uzasadnij.*) najczęściej nie potrafili wskazać odpowiedniego wydarzenia, które wskazywałoby na konflikt interesów między potomkami królowej Wiktorii, lub jak w przypadku zadania nr 20 nie potrafili właściwie wskazać wydarzeń historycznych zmieniających status Gdańska w roku 1914 i 1918. Często koncentrowali się tylko na jednym elemencie historyjki, np. 1918 roku i Lidze Narodów. W sumie wyniki uzyskane w tych zadaniach należały do najniższych spośród wszystkich omawianych zadań, co wskazywałoby na dalsze obniżenie poziomu wiedzy i umiejętności zdających.

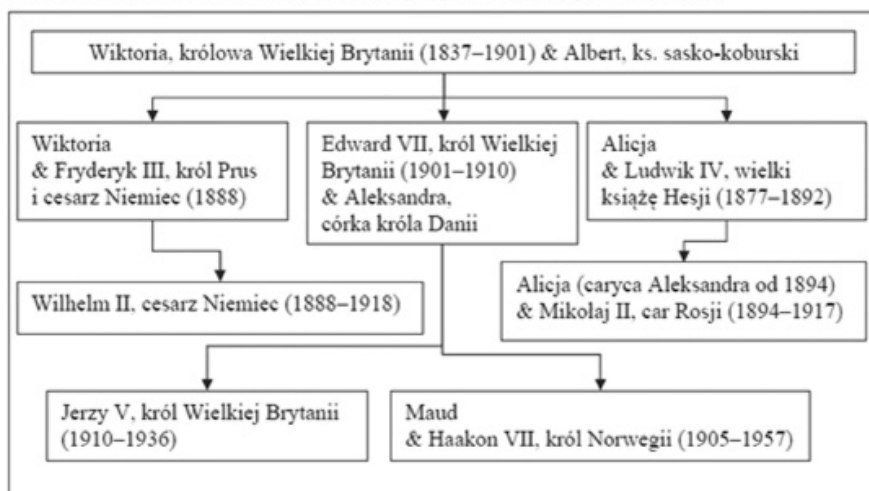
Tabela 11. Zadanie z 2017 r. (poziom rozszerzony)

Zadanie 18.

Źródło 1. Przemówienie brytyjskiego króla wygłoszone w Paryżu, 1903 r. [fragment]

Jestem pewien, że dni wrogości między naszymi krajami szczęśliwie się zakończyły. Nie znam dwóch innych krajów, których pomyślność jest tak współzależna. W przeszłości występowały nieporozumienia i źródła waśni, ale to wszystko jest szczęśliwie za nami [...]. Przyjaźń między nami jest mym stałym dążeniem i liczę na wszystkich was, którzy cieszą się francuską gościnnością w ich wspaniałym mieście, że pomogą mi osiągnąć ten cel.

„Mówią Wieki” 2004, nr 8, s. 24.

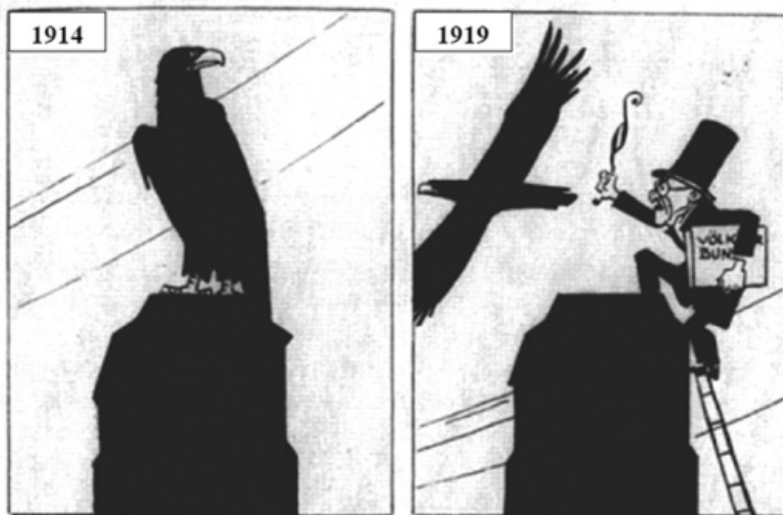
Źródło 2. Potomkowie królowej Wiktorii [fragment tablicy genealogicznej]Na podstawie: H. Zins, *Historia Anglii*, Wrocław 2001, s. 430.

Wyjaśnienie: & – małżeństwo; w nawiasach podano lata panowania władców.

Zadanie 20. (0–1)

Historyjka obrazkowa *Gdańsk* zamieszczona w niemieckim satyrycznym tygodniku „Kladderadatsch” [fragment]

Wieża Kościoła Mariackiego w Gdańsku

Napis na książce: *Völkerbund* – Liga Narodów.

Na podstawie: T. Szarota, *Gdańsk w karykaturze niemieckiej (1919–1939)*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1999, nr 2, s. 47.

W 2017 roku także wśród wypracowań znalazło się jedno, które częściowo dotyczyło związków z odzyskaniem niepodległości. Był to temat 5: *Przedstaw bilans gospodarki II RP, charakteryzując sukcesy i porażki polskiej polityki ekonomicznej w latach 1918–1939*. Analiza prac piszących na ten temat ujawniła, że zdający mieli problem z ukazaniem początków niepodległości, skali problemów gospodarczych oraz wpływu, jaki miała skomplikowana sytuacja w początkowych latach kształtowania się państwa na dalszy rozwój gospodarczy Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym. Poziom wykonania tego zadania wynosił ok. 30%²³.

Podsumowując obserwacje odnoszące się do zadań umieszczonych w arkuszach egzaminacyjnych w latach 2005–2017 na poziomie podstawowym i rozszerzonym, możemy powiedzieć, że przez cały ten okres zdający napotkali olbrzymie trudności z powodu braku wiedzy faktograficznej. Nie potrafili sobie także poradzić z poprawnym rozwiązaniem zadań wymagających wyższych umiejętności, analizy i syntezy oraz formułowania wniosków. W przypadku gdy zadania wymagały wiedzy faktograficznej oraz wyższych umiejętności, to okazywało się, że stanowiły one bardzo dużą przeszkodę. Porównując poziom

²³ Są to wstępne dane wyników z sesji 2017, które mogą się jeszcze trochę zmienić.

wykonania tych zadań z zadaniami odnoszącymi się do innych okresów, to zasadniczo możemy stwierdzić, że zadania z okresu przełomu XIX i XX wieku oraz z XX wieku często należały do zadań o największym stopniu trudności.

Tę obserwację zdają się potwierdzać wyniki z wypracowań. Kilka uwag o wypracowaniach według nowej formuły przedstawiłem już wcześniej²⁴. Teraz po trzech latach funkcjonowania tej formuły egzaminu można zacząć obserwować pewne tendencje. Wyraźnie widać, że wybór tematu zależy bardzo od konkretnego układu zadań w **poszczególnych sesjach egzaminacyjnych**. Z danych wynika, że raczej preferowane są tematy z epok wcześniejszych, czyli starożytności oraz średniowiecza (tematy 1 i 2). Podobnie wygląda wybór tematów z XIX wieku (temat 4). Wbrew wcześniejszym oczekiwaniom tematy z XX wieku są wybierane tylko w niewielkim stopniu (temat 5).

W tabeli wytłuszczonym drukiem wskazałem na zadania, które zostały omówione w artykule, to znaczy te, w których znaleźliśmy odniesienia do problemu odrodzenia państwa polskiego. O ile poziom wykonania tych zadań jest zbliżony do wyników innych tematów, to rozkład wyboru tematów pokazuje, jak niepopularne były treści związane z walką o niepodległość państwa. Otwarte pozostaje pytanie, jak się to ma do postaw obywatelskich i patriotycznych, do znajomości tradycji polskiej oraz do faktycznej znajomości faktografii z okresu kształtowania się II Rzeczypospolitej.

Tabela 12. Rozkład wyboru tematów przez zdających

Rok	Temat 1	Temat 2	Temat 3	Temat 4	Temat 5
2015	20%	15%	3%	32%	30%
2016	30%	38%	20%	5%	7%
2017	42%	7%	15%	27%	9%

Tabela 13. Wyniki wykonania wypracowań według tematów wybranych przez zdających

Rok	Temat 1	Temat 2	Temat 3	Temat 4	Temat 5
2015	28%	20%	20%	20%	30%
2016	40%	39%	26%	35%	34%
2017	24%	40%	36%	21%	32%

Tabela 14. Wyniki wykonania wypracowań według tematów wybranych przez zdających (średnia w pkt)

Rok	Temat 1	Temat 2	Temat 3	Temat 4	Temat 5
2015	3,50	2,44	3,45	2,45	3,54
2016	4,06	3,93	2,58	3,53	3,39
2017	2,91	4,77	4,33	2,53	3,80

²⁴ H. Palkij, *Nowa formuła egzaminu maturalnego z historii i wiedzy o społeczeństwie – pierwsze doświadczenia* [w:] B. Niemierko, K. Szmigiel (red.), *Zastosowania diagnostyki edukacyjnej*, PTDE, Kraków 2015, s. 295–310.

Zamieszczony poniżej procentowy rozkład częstości występowania punktacji w wypracowaniach (wytluszczone zostało analizowane wypracowanie z 2016 roku) z XIX i XX wieku w latach 2015–2017 pokazuje jeszcze inne aspekty problemu. Średnia punktów otrzymanych za wypracowanie jest bardzo podobna, ale w danym roku często tematy czwarty i piąty mają niższą średnią wobec innych. Jest to istotna różnica, jeśli weźmiemy do tego pod uwagę znacząco mniejszą wybieralność wspomnianych tematów. Ogólnie podobny jest też rozkład wyników w tematach czwartym i piątym, ale niepokojąco rośnie liczba osób, które otrzymały 0 punktów.

Tabela 15. Procentowy rozkład częstości wystąpienia punktacji w wypracowaniach

Liczba punktów	Temat 4			Temat 5		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
	procent	procent	procent	procent	procent	procent
0	10,0	16,9	12,8	8,4	15,5	15,1
1	32,2	19,9	29,3	22,8	20,0	18,0
2	22,3	15,1	22,3	18,0	13,9	9,5
3	11,2	8,4	10,0	8,8	12,7	10,2
4	10,1	7,8	7,7	10,7	8,6	7,7
5	5,0	7,2	7,2	7,3	4,9	10,2
6	3,6	4,2	3,2	6,6	8,2	7,4
7	1,6	4,2	2,6	4,8	5,7	7,0
8	1,6	3,6	2,2	4,9	2,0	6,0
9	1,0	5,4	,7	2,8	1,6	2,8
10	,9	3,0	1,4	2,8	3,3	3,2
11	,4	3,0	,4	1,9	2,4	1,8
12	,1	1,2	,2	,3	1,2	1,1

Jest to jeszcze bardziej widocznie, gdy porównamy częstość występowania wyniku 0 punktów we wszystkich tematach w omawianych latach. Okazuje się, że przy tak małej wybieralności tematów z XIX i XX wieku dodatkowo znacząco większa jest liczba prac ocenionych na 0 punktów. W niektórych latach ta różnica jest kilkukrotna, na niekorzyść tematów z XIX i XX wieku. Ponadto ta dysproporcja raczej utrzymuje się i pogłębia.

Tabela 16. Procentowy rozkład częstości wystąpienia 0 punktów w wypracowaniach

Rok	Temat 1	Temat 2	Temat 3	Temat 4	Temat 5
	procent	procent	procent	procent	procent
2015	7,6	9,5	14,7	10,0	8,4
2016	4,6	2,3	4,4	16,9	15,5
2017	11,3	6,7	6,3	12,8	15,1

Spojrzenie na wybór tematów z perspektywy omawianego problemu, czyli odzyskania niepodległości, prowadzi do niepokojących wniosków. Nie rośnie wybieralność tematów z XX wieku, ani nie poprawia się wynik egzaminu. Jak już zauważono, nie zmienił tej tendencji także fakt, że tematyka XX wieku omawiana jest w liceum podwójnie: w pierwszej klasie i w cyklu rozszerzonym. Co więcej, budzi niepokój sytuacja, że kurs historii w cyklu rozszerzonym, a więc powtórzony i jeszcze bardziej rozbudowany, nie poprawił wyników zadań zarówno w części „testowej”, jak i w przypadku wypracowań. Młodzież nie wybiera tej tematyki. Widać nie jest ona dla niej na tyle ważna czy popularna, aby zdecydować o wyborze tematu. Oczywiście stwierdzenie to trzeba obwarować wieloma zastrzeżeniami, jednak sytuacja, m.in. rozkład epok wybieranych do pisania wypracowania, powinna dawać do myślenia. Niewątpliwie istotny jest sposób uczenia w szkole, sposób podejścia młodzieży do materiału historycznego, trudności w przyswojeniu faktów itp., ale wymagałoby to głębszej analizy. Niemniej problematyka odrodzenia Rzeczypospolitej jest na tyle ważna, że w przededniu kolejnej rocznicy odzyskania niepodległości trzeba podnieść ten problem.

Wydaje się, że należy dokładniej przyjrzeć się praktyce szkolnej. Różnorodne sprawdziany wiadomości przeprowadzane w klasach pierwszych liceum wskazują na kilka przyczyn omawianej sytuacji. Wydaje się, że jedną z najważniejszych jest motywacja. Wobec zaniku potrzeby posiadania ogólnej wiedzy młodzież w klasach pierwszych bardzo odmiennie podchodzi do uczenia się historii. Ci, którym nie zależy na nauce historii albo już od pierwszej klasy zorientowani są na przedmioty matematyczne lub biologiczne, podchodzą z wielką niechęcią do zdobywania podstawowej wiedzy. Tematyka związana z odzyskaniem niepodległości jest w pierwszych miesiącach nauki w liceum, co dodatkowo wpływa na niski poziom wykonywania wszelkiego rodzaju sprawdzianów klasowych. Później zostaje tylko moduł *Panteon narodowy*. W tym przypadku dużo zależy od podejścia klasy i nauczyciela. Nie jest to systematyczna nauka historii, ale może służyć budowie postaw patriotycznych i przypominania tradycji narodowych.

Oczywiście na egzaminie maturalnym z historii pozostają ci, którzy już często od pierwszej klasy świadomie wybierają klasy z rozszerzonym programem historii. Niemniej w ostatnich latach daje się zauważyć tendencja, że klasy o tym profilu wybierane są coraz rzadziej, a ponadto decydują się na nie często osoby, które jeszcze nie określiły się tak naprawdę i nie wybrały dalszej drogi własnego rozwoju. Stąd później, gdy są już w klasie maturalnej, często wahają się jeszcze, czy będą zdawać historię na maturze, i wybierają inny przedmiot jako dodatkowy. W naturalny sposób wpływa to na wyniki egzaminu. Uczniowie ci nie są zdeterminowani, a ich motywacja do nauki historii pozostawia wiele do życzenia i zależy od wielu innych czynników, jak np. decyzji rekrutacyjnych wyższych uczelni. Wśród zdających historię na egzaminie tak naprawdę niewielka część z nich jest skoncentrowana tylko na tym przedmiocie, co musi mieć odzwierciedlenie w wynikach.

Pozostaje jeszcze jeden ważny problem – merytoryczny. Analiza sprawdzianów i prac klasowych, które piszą uczniowie w klasach pierwszych, wykazuje, że uczniowie są w stanie na krótko opanować podstawowe fakty, nawet na dość dobrym poziomie. Potrafią także poprawnie argumentować i wyjaśniać.

Robią to jednak uczniowie, którzy wybierają już historię. W innych klasach poziom wiedzy i umiejętności gwałtownie spada. Pokazują to już zwykle sprawdziany. Te same arkusze wykorzystywane w różnych klasach przynoszą drastycznie inne wyniki. Są one często o kilkadziesiąt procent niższe. Przyczyną jest brak motywacji. Brak motywacji nawet tak prostej jak zwykle szkolne dążenie do uzyskania przyzwoitej oceny powoduje gwałtowne pogorszenie wyników. Trudno w tej sytuacji mówić o efektywnym budowaniu świadomości historycznej oraz kształtowaniu postaw²⁵.

Omówiony materiał w pierwszej klasie powinien ułatwić opanowanie faktografii i kształtowanie podstawowych umiejętności uczniom wybierającym kurs rozszerzony. Historia najnowsza XIX i XX wieku stanowi jednak obszar trudny, nie do końca „oswojony”. Młodzież gubi się w gąszczu faktografii, częstych zmian zachodzących w krótkich okresach i nie ma czasu na utrwalenie zdobytej wiedzy. W odróżnieniu od poprzednich epok, w których znajdują się pewne „tradycyjne” ścieżki wyjaśniania i opisywania przeszłości, historia najnowsza jest bardzo rozdrobniona i młodzież nie potrafi jej zadowalająco opanować, zwłaszcza że przypada ona na okres, w którym przygotowują się także z innych przedmiotów zdawanych na maturze. Wówczas okazuje się, że poziom opanowania wiedzy z tematów, które były omawiane w klasie pierwszej liceum, niekoniecznie jest wyższy. Znaczna część uczących się musi bowiem jakby „od nowa” mozolnie utrwalać wiedzę, zamiast poszerzać faktografię i doskonalić umiejętności. W efekcie brak wystarczającej bazy faktograficznej i pojęciowej uniemożliwia osiągnięcie lepszych rezultatów nawet tam, gdzie chodzi o wykazanie się umiejętnościami. W ten sposób cykl nauczania w tej formule programowej nie sprzyja pogłębieniu wiedzy i umiejętności. Ten fakt zdają się potwierdzać zaprezentowane powyżej wyniki zadań z arkuszy egzaminacyjnych z ostatnich lat.

²⁵ Uwagi na podstawie sprawdzianów wykonanych na całej populacji uczniów pierwszej klasy liceum.